

Марина Андріївна Хомчик
старший науковий співробітник
сектору "Археологія доби раннього заліза"
науково-дослідного відділу збереження фондів,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Юрій Павлович Бут
завідувач сектору реставрації металу
відділу наукової реставрації пам'яток,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Marina Khomchuk
Senior researcher,
the Archaeology of early Iron Age sector of the research department of preservation,
National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

Yurii But
Head of the Restoration of metal department,
National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

ФРАГМЕНТИ РИМСЬКИХ КОЛЬЧУГ I–II СТ. В ЗІБРАННІ НМІУ (НОВІ НАДХОДЖЕННЯ)

FRAGMENTS OF ROMAN CHAIN ARMOR (1ST–2ND CENTURY) IN THE COLLECTION OF NATIONAL MUSEUM OF UKRAINIAN HISTORY (NEW EXHIBITS)

Анотація

В повідомленні розглядаються фрагменти римських кольчуг I–II ст., які походять з території АР Крим (Україна). В античних державах Північного Причорномор'я кольчуги використовувались з I ст. до н. е. по IV ст. н. е. Вони мали вигляд сорочки без рукавів з наплічниками які кріпилися за допомогою застібки-фіксатора у вигляді залізних чи бронзових гачків та заклепок.

Знахідки фрагментів кольчуг в античних пам'ятках на території сучасної України рідкісні. Відомо, що при розкопках святилища античного часу у перевалі Гурзуфське Сідло АР Крим у 1981–1993 рр. знайдено (892 фр. і 380 ланок залізної кольчуги *Lorica Hamata* та два фрагменти зі вставками з бронзових ланок). Знахідки з розкопок святилища зберігаються в Ялтинському історико-літературному музеї. Отже, НМІУ одержав рідкісні і дуже цікаві експонати античного часу.

Ключові слова: кольчуга *Lorica Hamata*, кольчужний обладунок, військовий захисний панцир, застібка-фіксатор, Пантікапей

Summary

The article is dedicated to fragments of Roman mail armor (1st to 2nd century) found on the territory of Crimea. The mail armour was used in the ancient states on the Northern Black Sea coast since the first century B. C. until the fourth century. They looked like a shirt without sleeves with flaps that attached to a shirt with the help of fasteners in the form of iron or bronze hooks and rivets.

Fragments of Roman mail armour are very rare in ancient historic sites on the territory of Ukraine.

892 fragments and 380 separated rings of the iron Lorica Hamata and two fragments with bronze rings were found between 1981 and 1993 during the excavation expedition on the place of the sanctuary of the ancient times at the pass Gurzuf Saddle in Crimea. The findings are kept in Yalta historical and literary museum.

The Yalta Historical and Literary Museum is one of the only museums in Ukraine where remains of Roman offensive and defensive weapons are kept. The author of this article has emphasized that National Museum of Ukrainian History has obtained rare and very interesting exhibits of the ancient times.

The author of the article has emphasized that National Museum of Ukrainian History has obtained rare and very interesting exhibits of the ancient times.

Keywords: Roman mail armor, Lorica Hamata, a fastener, Panticapaeum, Roman armor defensive shell

У 2014 р. мешканець м. Києва Прокопенко Володимир Михайлович подарував Національному музею історії України археологічні матеріали I тис. н. е., які походять з АР Крим.

Серед цих предметів є 37 фрагментів двох кольчуг Logica Hamata римського часу: 36 одиниць – від залізної (рис. 1) та одна – від біметалевої кольчуги (рис. 2). Під час наукової обробки цих артефактів з'ясувалося, що серед фрагментів залізної кольчуги є три фрагменти застібки-фіксатора від наплічників до кольчуги, які мають вигляд двох округлих гудзиків, та фрагмент гачка (рис. 3).

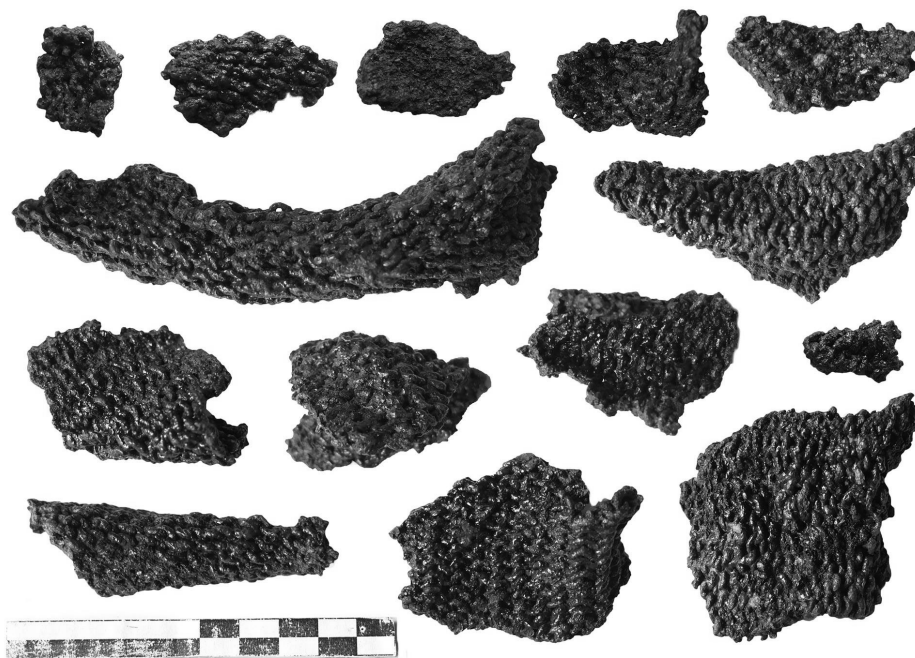

Рисунок 1. Фрагменти залізної кольчуги.

Рисунок 2. Фрагменти біметалевої кольчуги.

Рисунок 3. Фрагменти застібки-фіксатора від наплічників до кольчуги.

В античних державах Північного Причорномор'я кольчуги використовували у I ст. до н. е. – IV ст. н. е.¹

Відомо, що окремі фрагменти кольчужного обладунку були знайдені в похованнях перших століть нашої ери в Південно-Західному Криму. Аналогічні до них зразки відомі в прикубанських курганах та на Північному Кавказі. Їх появу в Північному Причорномор'ї дослідники відносять до I–II ст. А. Хазанов припускав, що місцем виготовлення таких кольчуг, можливо, був Пантікапей – столиця Боспорського царства². Також фрагменти кольчужного обладунку відомі в пізньоскіфських поховальних пам'ятках Криму³.

Рисунок 4. Кольчуга. Реконструкція.

У 1981–1993 рр. під час розкопок святилища біля перевалу Гурзуфське Сідло у АР Крим в культурному шарі античного часу (де зібрано повний комплекс римського наступального та захисного озброєння⁴) було виявлено 380 ланок та 892 фрагменти залізної кольчуги Logica Namata і два фрагменти зі вставками з бронзових ланок⁵, що зберігаються в Ялтинському

¹ Блаватский В. Д. Военное дело в античных государствах Северного Причерноморья / В. Д. Блаватский. – М., 1953. – С. 145.

² Хазанов А. М. Очерки военного дела сарматов / А. М. Хазанов. – М., 1971. – С. 61–62.

³ Пуздровский А. Е. Крымская Скифия. II в. до н. э. – III в. н. э. Погребальные памятники / А. Е. Пуздровский. – Симферополь, 2007. – С. 138.

⁴ Новиченкова М. В. Детали овального щита scutum позднеереспубликанского времени из святилища у перевала Гурзуфское Седло / М. В. Новиченкова // АДІУ. – 2015. – Вип. 1(14). – С. 321.

⁵ Новиченкова М. В. Римская кольчуга Logica Namata I в. до н. э. из ритуального комплекса святилища у перевала Гурзуфское Седло / М. В. Новиченкова // Боспорские исследования. – 2011. – XXV. – С. 280.

історико-літературному музеї.

Залізні кольчуги⁶, які не заважали рухам воїна та забезпечували надійний захист, були найбільш популярним та масовим видом обладунку римського часу.

Винайдену кельтами кольчугу римляни вдосконалили і вже в I ст. до н. е. – II ст. н. е. накопичили значний досвід виготовлення обладунку із залізних та бронзових кілець діаметром від 3 до 10 мм⁷. Обладунок мав вигляд сорочки без рукавів з наплічниками, які кріпилися за допомогою залізних чи бронзових гачків та заклепок (застібок-фіксаторів)⁸ (рис. 4).

Кольчужне плетення складається з чотирьох штампованих та одного клепаного кілець (рис. 5). У кожній кольчuzі могло налічуватись 30–100 тис. кілець. Вага кольчуги (у I ст. – 9–15 кг, у II ст. – 6–10 кг) залежала від якості дроту, з якого були зроблені кільця, та від конструкції, розміру та довжини обладунку.

Рисунок 5. Кольчужне плетення. Реконструкція.

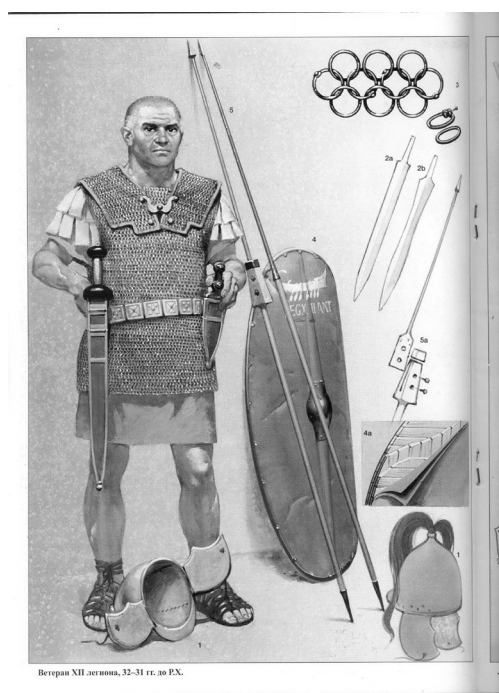

Рисунок 6. Воїн у кольчuzі. Реконструкція.

Англійський дослідник Д. Сім підрахував, що для виготовлення кольчуги з кілець діаметром 7 мм потрібно близько 35 тис. кілець та 760 м дроту вагою 6,6 кг (рис. 6).

У писемних джерелах немає свідчень про спеціалізованих кольчужників. Очевидно, вони

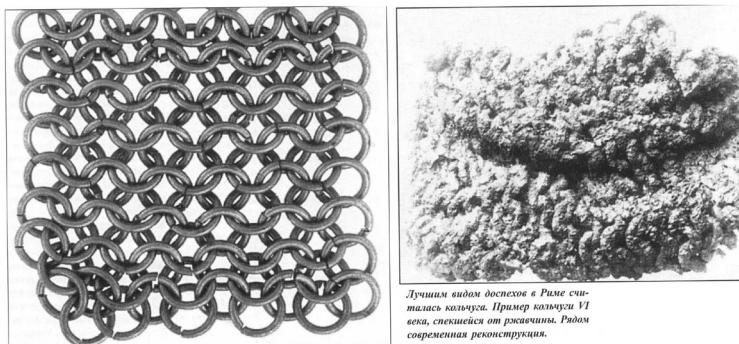
⁶ Кругликова И. Т. Античная археология / И. Т. Кругликова. – М., 1984. – С. 85.

⁷ Негин А. С. Вооружение римской армии эпохи принципата: экономические, технологические и организационные аспекты производства и снабжения / А. С. Негин // Stratum plus. “Римские орлы и сарматские драконы”. – 2014. – № 4. – С. 96.

⁸ Там само. – С. 97.

належали до категорії майстрів, які виготовляли захисні обладунки⁹.

Кольчугу *Logica Namata* носили легіонери, піхота, кіннота. У Європі залишків римської кольчуги I ст. до н. е. – I ст. знайдено мало. Переважно це маленькі фрагменти та залишки застібок (S-подібних гачків)¹⁰. Це можна пояснити тим, що під час проведення обряду жертвопринесення кольчугу розрізали на невеликі частини¹¹ (рис. 7). Подібна традиція була поширена і в слов'янському світі. Невеликі фрагменти кольчужного полотна відомі з деяких могильників VIII–X ст., де вони супроводжуються типовими жіночими речами. Як зазначає А. Кірпи́чников, у таких похованнях зброя і фрагменти кольчужного плетива символізують заупокійний дар чоловіків – почесний подружній дарунок¹².

Лучшим видом доспехов в Риме считалась кольчуга. Пример кольчуги VI века, спланившейся от римлянами. Рядом современная реконструкция.

Рисунок 7. Фрагмент кольчуги. Реконструкція. Європа.

Фрагменти кольчуг, які одержав НМІУ у 2014 р., складаються з чотирьох штампованих та одного клепаного кілець діаметром близько 6 мм (у залізної кольчуги) та 5 мм (у біметалевої).

Консервацію цих фрагментів у 2015 р. виконала художник-реставратор І. Ластовкіна. У результаті повної мінералізації пам'ятки її металеве ядро відсутнє, а поверхня розшарована та осипалася. Тому фрагменти кольчуги були укріпленні двовідсотковим розчином клею “ParaloidB-72” в ацетоні.

⁹ Там само. – С. 98.

¹⁰ Новиченкова М. В. Римская кольчуга *Logica Namata* I в. до н. э. из ритуального комплекса святилища у перевала Гурзуфское Седло... – С. 277–278.

¹¹ Там само. – С. 271.

¹² Кирпи́чников А. Н. Древнерусское оружие / А. Н. Кирпи́чников // САИ. – Вып. Е1-36. – 1971. – Т. 3. – С. 9.